

З м е с т

САЛАВЕЙ

Частка першая.....	4
Частка другая.....	76
Частка трэцяя.....	155

СЯРЭБРАНАЯ ТАБАКЕРКА

Гонар і чэсьць сям'і.....	240
Паляванне.....	247
Дудкі! Не вылезеш з будкі.....	252
Ад нянавісці да любові.....	262
Цуды табакеркі.....	271
Дзіда-дзедавыя госці.....	274
Рыцары Смерці.....	288
Нехта ў чорнай карэце.....	303
У караля Пінг-Понга.....	315
Пры начным вогнішчы.....	326
Скамарохі.....	335
Цудадзейныя буракі.....	343
Сон і прабуджэнне.....	354
Статуі.....	366
Жыві, Ксаверы!.....	375
Пан і ксёндз.....	383
Малайчына, Люсенька.....	392

Садавей

Аповесць

Частка першая

I

Вясна.

Дазваляецца чыгачу маляваць вясну па свайму густу.

Салоўка спявае.

Ці варта чапаць гэту маленькую шэрую птушачку?

Яна сваімі спевамі давала натхненне (як даўней гаварылі) песнярам усіх краёў зямлі.

Пакаленне за пакаленнем ткала шматмільную плахту вякоў, а салоўка ўсё спяваў ды спяваў, дыктаваў вершы рамантычна настроеным юнакам. Істужкаю гэтых вершаў можна аплятаць шар зямлі, як гліняны гляк дротам. Калі не верыце — папрабуйце!

Ці варта чапаць гэту маленькую шэрую птушачку?

Яна вясной атуляе музыкай наш бярэзнік, брызгае ў мясячную павуціну гучным вадаспадам разнастайных трэляў.

Тады здаецца, што зоркі падаюць у хмызнік і звіняць срэбрам і шклом.

Тады здаецца, што салаўіная песня застывае на лузе кроплямі расы, дыяментамі радасных слёз.

Тады здаецца...

Кожнаму ўсё па-свойму здаецца.

А месяц — чырвоны, чырвоны. Вяснуюю ноч крывавіць. А часамі ён сіні або іншага колеру.

Бывае, месяц выглядае, як серп, як падкова, напамінае жывёліну, выстаўляе рукі, як чалавек, на хвойку ўзлезе.

Гэта ўсё залежыць ад аўтара.

А вочы ў *яе* робяцца таемнымі, вабнымі, а твар — бледны.

Вечная *яна* марыць аб вечным *ім*.

А ўсяму гэтаму вінават салоўка.

Ці варта чапаць гэту маленькую птушачку?

Мы і не думаем чапаць.

Наш сказ аб такім салоўцы, які спявае нават узімку.

II

Тры гады таму назад.

Летняя раніца. Сонца лезе гарэзліва ў акно. Не дае спаць. Тупат ног на тратуарах. Людскі гоман. Нядзеля.

На вуліцы рух.

Па кроках, па гутарках, якія чуваць праз ценкія драўляныя сцены маёй кватэры, пазнаю большасць маіх суседзяў і суседак з прадмесця.

Праходзяць каля майго акна дзве старыя дзевы: панна Вікторыя і панна Канстанцыя. Яны гутараць аб «пончках з кавай», якімі даўней карміліся. У галасах шасцідзсяцігадовых «панн» адчуваецца апетытнасць, імкненне да

асалоды. Мне здаецца, што бачу іхнія шамкаючыя, слінявыя, зморшчаныя губы і галодна-жаласныя падслепаватыя вочы.

Цяпер яны абедаюць у сталоўцы нейкай дабрачыннасці і патрохі жабруюць па суседзях.

Панна Вікторыя — пані, у якой панна Канстанцыя служанкаю ўжо гадоў трыццаць.

Панна Вікторыя часам заходзіць да мяне па «бжонтак» (кіпяток). Лічыць мяне «пожондным» чалавекам і стараецца адшліфоўваць, каб я зрабіўся «гжэчным» (далікатным).

Першыя правілы «гжэчнасці» ўжо ведаю: я павінен ёй казаць не проста «дзень добры!», а «дзень добры, панна Вікторыя!» Тады яна робіць «кніксэн» і ўсміхаецца, як пятнастоўка.

Пасля такога «свецкага этыкету» панна Вікторыя хоча мне пачытаць французскі раман — у знак пашаны да маёй асобы. Я рознымі хітрыкамі кожны раз выкручваюся ад такіх сесансаў.

Часта яна мне робіць заўвагі, што першы кланяюся панне Канстанцыі (а не панна Канстанцыя мне) і служанцы таксама кажу: «дзень добры, панна Канстанцыя!»

— Так не выпадае, — ірытуецца панна Вікторыя. — Першым чынам, нязручна пану (гэта значыць мне) наймітцы (Канстанцыі) кланяцца і называць яе паннай.

Па-другое — я, мабыць, не здолен успрымаць навукі добрага тону, бо не такога паходжання, як панна Вікторыя.

На гэта яна мне робіць тонкія намяканні, аднак удастойвае мяне пашанай і кліча «до покою». Яна хоча паказаць свае дваранскія паперы з фамільным гербам.

Я кожны раз адмаўляюся, кажу, што веру ёй на слова. Яна гэтым вельмі незадаволена.

— Нех пан зобачэ, — не адстае яна.

Разнастайны стукат ног каля майго акна.

Ціхае шарканне яшчэ адной пары далікатных асоб — яшчэ дзве старыя панны, дзве сястры Браванжыцкія. Даюць прыватныя лекцыі французскай мовы.

Абедзве — высокія, ценкія, у чорных доўгіх польтах і чорных капелюшах. Яны падобныя да старых ксяндзоў.

Абедзве закаханы ў маладога прыгожага ксяндза і гавораць цяпер аб ім з няменшым апетытам, чымся ранейшыя «панны» аб «пончках з кавай».

Такіх дэвотак праходзіць шмат каля маёй кватэры. З кантычкамі ў руках ідуць у касцёл, які знаходзіцца недалёка ад маёй кватэры, за могілкамі.

Звоняць званы.

Медзяныя гукі то жаласліва-пакорліва, то пагрозна-прызыўна клічуць у «божы дом».

Я пачынаю падбіраць біблейныя тэксты пад спеў званоў, але нічога не выходзіць. Доўгія радкі псалмаў ніяк не ўкладваюцца ў адсечаныя рытмы «глін-глан, глін-глан», якія расплываюцца з-пад званіцы. Куды лягчэй пад-

біраць пад гэтыя гукі смешныя дрындушкі, тым лацвей, калі званы хуткім тэмпам пачынаюць вырабляць:

— Глі-гла-глі-гла-глі-гла-глі-гла-глі-гла...

Зноў прыслухоўваюся да тупату на тратуары. Стараюся па характару крокаў пазнаваць людзей.

Шмат незнаёмых.

Па кронах я, аднак, пазнаю — мужчына ці жанчына, стары ці малады.

Дзеля ўпэўненасці падымаюся з ложка і гляджу ў акно праз вышыўку фіранкі. У большасці на памыляюся.

— Тук-тук-дук! Тук-тук-дук! — нібы не дзве, а тры нагі.

Што за стварэнне з трыма нагамі? Гэта ж мая кватэрная гаспадыня, у якой я жыў у 1920 годзе.

Таксама набожная. Таксама маршыруе ў касцёл пад музыку званоў, як ваяка пад стук барабана.

Ёй ужо больш за восемдзсят год, і яна набыла трэцюю нагу — моцны кій. Худы твар. Злыя, чырвоныя вочы. Нос да губ апусціўся. Сківіцы заостраныя, жоўтыя, як пергамент. Яна вельмі баіцца смерці — і мае ад гэтага адзін паратунак: вечна есць. Ад гэтага ў яе заўсёды надзьмуты жывот — тырчыць, як у цяжарнай. Заўсёды яе мучае нястраўнасць. З жывотам у яе частыя непаразумы, і яна кволым басам скардзіцца:

— О, Езу... Езу...

— Тып-дрып! Тып-дрып!..

Пазнаю вас, старыя ногі пана Міханевіча!

Вострая бародка сівым трыкутнікам наперад нібы працярэблівае сабе дарогу ў паветра. Сінія вочкі з-пад густых кустоў броваў пільна глядзяць удаль. Зірк-зірк жвава ва ўсе бакі, як дзве мышкі.

Ды ён (пан Міханевіч) слаўны стары паляўнічы.

Пан Міханевіч нешта апавядае незнаёмаму мне (незнаемы тупат ног) аб сваім удачлівым паляванні.

Пан Міханевіч мае прывычку, ці нейкі фелер фізічны, паўтараць канцы слоў:

— Дык я пайшоў-шоў рана-на, яшчэ-чэ сам Бог спаўпаў, з сваёй-ёй дубальтоўкай-кай, аж-на-на ў лесе-се цецэрукоў-коў! Я за імі-імі цікаваць-ваць, потым-тым калі трахнуў-нуў!

Далей не чую.

Нехта пачаў стукацца ў дзверы.

Мой сябар В., загадчык савецкай гаспадаркі за дзесяць вёрст ад Мінска.

Моцна лае за такое позняе спаннё. Трэба зараз жа ехаць з ім у саўгас. Фурманка тут жа.

Прывесці да парадку свой «туалет» — справа пяці хвілін.

— Снедаць будзем там. Яечня, малако, сыр і... Мой сябар робіць «зладзейскія» вочы.

Я заўважыў, што адна кішэня ў яго моцна адтапырана, а стуль тырчыць старчма нешта падобнае да галавы гусака, абверчанае газетай.

— Спецыяльна дзеля гэтага газету купіў! —
апраўдваецца мой сябар. — А то ўбачаць. Не
выпадае.

Каля вачэй у яго зайгралі таемна-вясёлыя
зморшчынкі.

III

Мы паехалі.

Каламажка грукатала і тарахтала па бруку,
як вясковая сакатуха.

Горад быў абліты сонцам.

Конь бег шпарка. Будынкі мітусіліся ў
вачах.

Выехалі за горад.

Новыя думкі, новыя настроі плылі-паўзлі
да мяне ад вакольных пейзажаў, якія паволі
чаргаваліся адзін за адным.

Кожны ўзгорак, кожная хвойка на мяне па-
глядала ветліва і ўважліва. Над роўнымі шну-
рамі жытняга поля гойдаліся, віселі жаўранкі.

Дарога паволі соўвалася наперад. Сустра-
каліся конныя чырвонаармейцы. Бабы, босыя,
у святочных хустках, ішлі ў горад. Дзе-нідзе
на полі, недалёка ад якогасьці хутара, сядзелі
хлопцы і дзяўчаты. Высіліся ўгару жураўлі
студняў. Тылілікаў гармонік.

Ад моцнага паху лугу і поля трохі кружы-
лася галава. Пад сінім прасторам сонечна-жаў-
ранкавага неба я адчуваў сябе новым, іншым,
чым у горадзе.

Мне здавалася, што ўся ўвага ваколіц звернута на мяне. Адвык ад вясковых палёў. Чужыя тут — гарадскі...

Праз усю дарогу мой сябар апавядаў аб жыцці рабочых у гаспадарцы, аб тым, як ён малочную справу добра нарыхтаваў і як наогул паставіў гаспадарку на ногі.

Я слухаў няўважліва. Толькі па інтанацыі яго голасу здагадваўся аб сэнсе слоў сябра і час ад часу мармытаў:

— Так, так. Добра, добра. Не, не.

Мы былі ўжо недалёка ад саўгаса.

Ехалі між ліпавых прысад.

Дрэвы высокія і густыя. Зверху, над дарогай, яны зрасліся ў адну лісцяную павець. Пад імі цень. Толькі дзе-нідзе між кучаравых галін прабіваліся, як праз замочныя дзірачкі, сонечныя круглячкі. Яны блішчэлі на жвіровым пяску новымі медзянымі пятакамі.

Забялеўся былы палац. Як на цырыманіял, выстраіўся вялізны сад. За ім — сталетні парк.

— Бровар і млын згарэлі, — тлумачыў мне загадчык гаспадаркі (ён паказаў на руіны мураў з чырвонай цэглы), — толькі вось засталіся абора, стайня, палац, гумно і будынкі для службы.

Пры гэтым мой сябар зрабіў гаспадарчы шырокі круг рукой.

Мы саскочылі з каламажкі.

На зялёным, вялізным, як поле, дзядзінцы мяне сустрэў каля заросшай травой сажалкі